

Федурко О. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри порівняльної педагогіки
та методики викладання іноземних мов
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
E-mail: fedurko19@gmail.com

ВІДПРИКМЕТНИКОВІ ПРИСЛІВНИКИ ЯК ВІДОКРЕМЛЕНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті проаналізовано відокремлені адвербіальні компоненти української й англійської мов, виражені відприкметниковими прислівниками на -о (-е) // -лу. Встановлено специфіку препозитивного та постпозитивного відокремлення цих компонентів у складі простого синтаксично ускладненого речення кожної з зіставляваних мов. Досліджено особливості взаємодії відокремленого адвербіального атрибута з семантико-синтаксичною структурою речення.

Ключові слова: ускладнене речення, відокремлений адвербіальний компонент, препозиція, постпозиція, семантико-синтаксичні відношення.

Лінгвальний статус та семантико-синтаксична організація простих ускладнених речень і досі залишаються недостатньо з'ясованими, оскільки «простими» вони є тільки за формально-граматичними показниками. Із синтаксичного погляду, це монопредикативні одиниці, в структурі яких наявні два типи зв'язків: предикативність і внутрішньорядні відношення.

Їхня функціональна активність, за спостереженнями мовознавців, пояснюється тією важливою роллю, яку ці речення відіграють в акті комунікації, – бути одним із засобів ефективності спілкування, конденсації та компресії важливої інформації [9, с. 65]. Вживання таких конструкцій [5, с. 538] пояснюється гострою потребою стисло висловити у малому контексті думку, навантажити конструкцію відповідним смислом.

Ускладнені з формального та семантичного боку прості речення охоплюють одиниці з відокремленими членами. Традиційно відокремлення тлумачать як інтонаційне виділення поширювача речення, який за змістом стосується не тільки того члена речення, від якого він залежить граматично, але ще і якого-небудь іншого члена речення [11, с. 180].

Аналіз теоретичних розробок вітчизняних і зарубіжних авторів (І. Вихованця, Н. Гуїванюк, А. Загнітка, М. Кобилянської, О. Кульбаської, І. Слинька) показав, що в сучасному мовознавстві наявні різні підходи до трактування речень із відокремленими другорядними членами. Переважно ці конструкції розглядають як речення з опосередкованими компонентами, виділяючи серед них такі, що характеризуються або повторним значенням, або уточненням [1; 5]. Усім цим ускладнювачам, стверджує О. Кульбаська, властива граматична автономність, змістове й інтонаційне виокремлення на тлі усього неелементарного простого речення [5, с. 538].

Основною причиною відокремлення називають комунікативно-прагматичні чинники, і тоді синтаксичне значення конструкції тлумачать як встановлене мовцем, а не сприйняте ним як дане [6, с. 33]. Проте синтаксичну своєрідність відокремленого атрибутивного компонента доцільно пояснювати не як результат перетворення атрибута з комунікативною метою, а відповідно до його напівпредикативної функції, яка дає відносну самостійність відокремленому атрибутивному компоненту порівняно з невідокремленим.

У пропонованій статті маємо на меті з'ясувати специфіку препозитивного та постпозитивного атрибутивного відокремлення, особливості взаємодії відокремленого адвербіального атрибута з семантико-синтаксичною структурою речення, окреслити функціонально-частотні семантичні значення, реалізовані відокремленим атрибутом згаданого різновиду.

У реченнях обох досліджуваних мов якісно-означальні прислівники під впливом певної комунікативної настанови – передати особливе смислове навантаження, значення додаткового

твердження – можуть відокремлюватися. Відокремлення найбільш значущого (актуалізованого) компонента висловлення відбувається за допомогою варіювання позиційної структури і створення сильної позиції для нього у формально-граматичній організації речення. Сильною позицією для актуалізації адвербіального атрибута є ініціальна позиція (тобто позиція детермінанта) та інтонаційно виділювана постпозиція (позиція абсолютного кінця речення).

Прислівник у ролі відокремленої обставини способу дії (*Та я ще триваю – натужно й терпляче* (М. Шостак) // *Silently, holding their breath, they went through all the rooms* (W. S. Maugham)) характеризуються в зіставлюваних мовах різною активністю: в англійській мові – це доволі регулярне явище, тоді як в українській – радше виняток, аніж правило.

Відокремлення українських обставин способу дії, виражених прислівниками на **-о(-е)**, можливе в таких випадках:

а) коли необхідно уточнити дієслово [12, с. 373], особливо наголосити на передаваних прислівниками ознаках дії: *Перед «народом» у цей час плавали риби посадовські –достойно, гідно, на світлі* (Л. Різник); *А Халіф все одно розповідав, жартівливо й просторікувато* (О. Лізен); *А Ліна горнулась і горнулась до матері – безтямно, довірливо* (Б. Харчук);

б) коли вони формують приєднувальну конструкцію: *[Карлу-Йозефу] не лишилося нічого іншого, як той меч упіймати, і то досить зграбно, за руків'я* (Ю. Андрухович), яку А. Прияткіна називає конструкцією з відображеною (прихованою) предикативністю, а речення, до складу яких вона входить, кваліфікує як такі, що межують зі складними [10, с. 27];

в) коли такі одиниці слугують уточненням до препозиційної обставини чи обставинного звороту: *А може, він любить Франка, як Юда Христа – егоїстично, для себе* (Р. Іваничук).

Як видно з наведених прикладів, відокремлені обставини можуть мати при собі уточнення, виражені прийменниково-відмінковими формами іменників та займенників (*на світлі, за руків'я, для себе*); це узгоджується з відзначеною [12, с. 366] здатністю субстантивних зворотів уточнювати прислівники на зразок *так, жваво, урочисто* щодо способу дії. Крім того, вони можуть бути непоширеними і поширеними, до того ж поширеними не лише залежними від якісно-означального прислівника компонентами: *І було тут багато інших військових кавалерів і невійськових дам, що гамірно сиділи, доситьтісно, довкруги стола <...>* (У. Самчук), а також детермінантами; їхнє значення можуть модифікувати частки й модальні синтаксеми, пор.: *Коля все одно продовжувала їсти, щоправда, тепер уже децю ніби примусово* (Ю. Андрухович).

У всіх наведених вище реченнях виражені прислівниками на **-о(-е)** відокремлені обставини розташовуються в постпозиції (контактній і дистантній) щодо дієслова-присудка, проте можливе відокремлення і препозитивних обставин способу дії: *Я так життя – безтямно і безпутно – просвістую, як в пальці чи у лист* (М. Матіос). Прислівники *безтямно і безпутно* виконують уточнювальну функцію стосовно обставини, вираженої відзайменниковим прислівником *так*; це відокремлення підтримує інверсія прямого додатка (*життя*).

У контексті аналізованої проблеми висловлення на зразок *Упродовж останніх чотирьох-п'яти століть його предки стільки всього намішали – станово, етнічно, конфесійно, політично, вибухово-несумісно* (Ю. Андрухович), на нашу думку, специфічні: ужиті тут відокремлені обставини, крім *вибухово-несумісно*, – це прислівники обмеження сфери вияву ознаки, а не якості дії чи способу її виконання, як у наведених вище реченнях. З'яву цих прислівників в обстежуваній конструкції уможливило прономінальне словосполучення *стільки всього*.

У реченні *Відчув, як злобно торжествує Хільбудій. Неприховано злобно* (Д. Міщенко) *неприховано злобно* – це парцелят. Л. Кадомцева схильна розглядати його як форму взаємодії з ускладненням: пряму – із граматичним планом речення, обернену – із семантичним. Парцелят «із граматичного боку ускладнює структуру речення, а з семантичного нібито знімає з неї напругу» [3, с. 63], створювану, як у нашому випадку, уточнювальним зворотом. Виокремлений відрізок «не пориває семантичного й структурного зв'язку з базовою частиною висловлення», тому «парцеляція

безпосередньо пов'язана зі структурою тексту, із аранжуванням «сміслів» чи видозміною функціональної перспективи висловлення [2, с. 263].

Як структури різко акцентовані й рематизовані, парцельовані конструкції (в інтерпретації Н. Гуйванюк – дискурсивні висловлення [2, с. 263]) слугують засобом вираження мовленнєвої експресії [7, с. 369]. Автор виносить у парцелят той смисловий блок, семантична вага якого прирівнюється до семантичної значущості основного речення або навіть домінує над нею, водночас виражає позитивну або негативну оцінку висловлюваного.

Мовленнєва експресія – феномен градуйований, його найвищий ступінь вияву писемне мовлення часом передає таким специфічним способом, як виділення парцельованої структури в окремий абзац, наприклад:

Жінка лежала долілиць на колісці – а чоловік бив її залізними руками.

Люто.

Мовчки (М. Матіос).

Аналізуючи парцеляти обставинного значення, важливо наголосити, що їх може конституювати не лише одиничний прислівник на **-o(-e)**, а цілий синонімічний ряд, пор.: *Сміялися багато, часто, весело. Без стриму і церемоній, щиро і сердечно* <...> (У. Самчук).

Трапляються речення, у яких обставину-прислівник на **-o (-e)**, пояснює, уточнює відокремлена обставина способу дії іншого структурного різновиду, скажімо: *Десь бадьоро, по-ранішньому, заторохкотів кулемет* (Б. Антоненко-Давидович); *Хлопчик осудливо, не по-дитячи, поглянув на нього* <...> (М. Стельмах). Спостережено також відокремлення однорідних обставин способу дії, кожна наступна з яких (одинична чи поширена) уточнює, доповнює попередню: *І ось вони, мовчки, покійно, навіть, здається, старанно, навантажують гарматні і заступають нам обоз* (Б. Антоненко-Давидович).

Якщо українській мові більшою мірою властиве відокремлення постпозитивних прислівників на **-o (-e)**, то в англійській відокремлення їхніх препозитивних еквівалентів не є явищем унікальним, наприклад: *Hurriedly, he took his hat and let the room* (A. J. Cronin) і *He didn't speak, he just looked, gravely* (A. J. Cronin). Постпозитивному щодо дієслова прислівникові на **-ly** можуть передувати: підмети, прями й непрямі додатки, обставини іншого значення, модальні слова, наприклад: *«To a great mind, nothing is little», remarked Holmes, sententiously* (A. Conan-Doyle); *Perhaps he liked him, unconsciously, because he could chaff him* (W. S. Maugham), *Syd went on by himself, moving, moving without pause, grotesquely, without a partner* (W. S. Maugham).

Сентенціональні прислівники на **-ly** розташовуються, як правило, перед підметом: *Unobtrusively, he slipped the envelope he left at the end of every month into Cora's outside pocket* (A. J. Cronin); *Quietly, he pushed it open, entered the scullery, went through the kitchen* (A. J. Cronin). Кома при них не є обов'язковим розділовим знаком: *Triumphantly she had argued with Nora Luke* (Ch. Snow).

За умови невідокремленого вживання прислівника на **-ly** дія та її якісна ознака мисляться мовцем як реальна нерозривна цілісність. Відокремлення прислівника не змінює змісту кваліфікації означуваного ним слова, а лише вказує на дещо інший спосіб її трактування мовцем. На значення вираженої прислівником ознаки накладаються оцінні смисли, тобто в об'єктивне вираження якісної характеристики номінованої дієсловом ознаки втручаються компоненти суб'єктивного плану: *She seemed shy, talking in low tones with her husband, but apparently looking forward to the event* (A. J. Cronin) та *Spencer could not, apparently, be found, and he was obliged to speak with the head clerk* (A. J. Cronin). Нагадаємо, що в англістиці прислівники другого типу кваліфікують як сентенціональні і що від прислівників способу дії їх, крім позиційних характеристик, відрізняє особлива інтонація, відображена на письмі комою [13, с. 239].

Значення суб'єктивної оцінки може передаватися й іншим способом – за допомогою інтенсифікаторів прислівникової семантики, найчастіше *so, very*, особливо за їх поєднання та повтору: *«And is there a spark now?» he asked so very, verysoftly* (W. S. Maugham), а також препозитивних вигуків: *«Meaning?» he asked, oh, sosoftly, a warning glitter in his eyes* (W. S. Maugham).

До слова, поєднання прислівника на *-ly* з іншим якісним прислівником за допомогою сполучника *and* теж уважають специфічним проявом авторського «я» [8]. У випадку невідокремленості прислівникового комплексу стверджується, що зв'язок між дієсловом та кожним із прислівників зберігається на рівні синтаксису словосполучення: вони мисляться як окремі рівноправні одиниці в одному цілому, між якими немає асоціативного зв'язку: *But slowly and surely the followers of Chaoswon* (A. Christie), тоді як при відокремленні прислівникового комплексу його складові елементи сприймаються як такі, що поєднані асоціативним зв'язком. Провідна роль колокації за поєднання таких одиниць приводить до того, що другий компонент прислівникового комплексу, вказуючи на ознаку дії ментального плану, обумовлює виражену досліджуваним прислівником на *-ly* ознаку дії фізичного плану: *Slowly and deliberately, he was poisoning the young boy's mind* (A. Christie); *Suddenly, and awkwardly, the doctor said: «We're on your side, you know»* (A. J. Cronin).

Отже, в англійській мові прислівники на *-ly* виявляють більшу здатність до відокремлення, ніж в українській, це відокремлення не є жорстко регламентованим, залежить значною мірою від мовця, точніше, від його намагання / прагнення висловити додаткові оцінні смисли.

Список використаної літератури

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 285 с.
2. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1994. – 336 с.
3. Кадомцева Л. О. Українська мова. Синтаксис простого речення / Л. О. Кадомцева. – К. : Вища школа, 1985. – 126 с.
4. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – 294 с.
5. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : монографія / О. В. Кульбабська. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 672 с.
6. Камынина А. А. О полупредикативных конструкциях в простом предложении. – М. : Изд-во МГУ, 1974. – 44 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
8. Лопатюк Н. І. Якісні прислівники на *-ly* в лінгвокогнітивному аспекті (на матеріалі англійської художньої прози) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – герм. мови / Н. І. Лопатюк. – К., 2005. – 243 с.
9. Лутак Т. І. Вторинна предикація як засіб конденсації інформативного обсягу речення / Т. І. Лутак // Мовознавство. – 1986. – № 4. – С. 65–67.
10. Прияткина А. Ф. Русский язык : Синтаксис осложненного предложения : [учеб. пособие для филол. спец. вузов] / А. Ф. Прияткина. – М. : Высшая школа, 1990. – 176 с.
11. Русская грамматика : [в 2 т.]. Т. 2 : Синтаксис / под. ред. Н. Ю. Шведовой ; АН СССР, Ин-т рус. яз. – М. : Наука, 1980. – 714 с.
12. Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання : навч. посібник / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.
13. Astruc-Aguilera L. Variation in the intonation of sentential adverbs in English and Catalan [Електронний ресурс] / L. Astruc-Aguilera, F. Nolan // *Tones and Tunes, Volume I: Typological and Comparative Studies in Word and Sentence Prosody* / [eds. C. Gussenhoven and T. Riad]. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2007. – P. 233–263 [Електронний варіант]. – Режим доступу: <http://prosodia.upf.edu/home/arxiu/publicacions/astruc/astru>

Федурко О. М. Отадъективные наречия как обособленные члены предложения в украинском и английском языках.

Аннотация

В статье проанализированы обособленные адвербиальные компоненты украинского и английского языков, выраженные отадъективными наречиями *-o (-e) // -ly*. Установлено специфику препозитивного и постпозитивного отделения этих компонентов в составе простого синтаксически осложненного предложения каждой из сопоставляемых языков. Исследованы особенности взаимодействия обособленного адвербиального атрибута с семантико-синтаксической структурой предложения.

Ключевые слова: осложненное предложение, обособленный адвербиальный компонент, препозиция, постпозиция, семантико-синтаксические отношения.

Fedurko O. M. Adjectival adverbs as isolated components in the sentences in Ukrainian and English languages.

Summary

The article is devoted to the analysis of adverbial isolated components, expressed by adjectival adverbs in -o (-e) // -ly, in aspects of its prepositive and postpositive isolation specificity in the structure of a simple syntactically complicated sentence. It was found that communicative-pragmatic factors are the main reason for the isolation of adjectival adverbs. The aim of the article is to outline the peculiarities of prepositive and postpositive attributive isolation, to describe the functional-frequency semantic meaning implemented by isolated attribute of mentioned type. It is proved that in the sentences in both languages adverbs under the influence of communicative guideline - to convey a special meaning, the meaning of an additional statement - can be isolated. The isolation of the most significant component is based on position varying and forming a strong position for it in the formal-grammar structure of the sentence. A strong position for adverbial attribute actualisation is initial position (ie the determinant position) and intonation allocated postposition (absolute position of the end of the sentence). The peculiarities of interaction of adverbial attribute with semantic-syntactic structure of the sentence are also described in the paper. The analysis of adjectival adverb should be continued, because for solid conclusions about the adverbial isolation specificity we need a large amount of material.

Keywords: complicated sentence, isolated adverbial component, preposition, postposition, semantic-syntactic relation.

УДК 811.161.2'373.2+821.161.2(045)

Філінюк В. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та літератури
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
E-mail: amicus.solaris@gmail.com

**ЛІНГВОПОЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНІМНОГО ПРОСТОРУ
РОМАНУ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ» СОФІЇ АНДРУХОВИЧ**

У статті описано літературні власні назви, зафіксовані в романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія». Здійснено аналіз онімного простору роману як однієї з ознак ідіостилю письменниці. Визначено групи власних назв (імена людей, назви історичних осіб, географічних об'єктів, творів мистецтва та угруповань людей) та описано лінгвостилістичні функції поетонімів у художньому тексті.

Ключові слова: літературна ономастика, літературні власні назви, антропоніми, топоніми, текст, ідіостиль.

Усе частіше мовознавці звертаються в дослідженнях зі сфери мови до сфери усного й писемного мовлення, оскільки системний опис мови та її рівнів уже нагромаджено попередніми поколіннями вчених. Предметом сучасних наукових студій стає мовлення художніх творів, поетичний лексикон і граматики.

Важливою частиною художніх текстів є літературні власні назви. У їхньому дослідженні ключовими стали погляди Ю. Карпенка, який виокремлює риси загальнонародної й літературної ономастики: вторинність літературної ономастики; різна зумовленість цих типів ономастики; важливість стилістичної функції онімів у художньому творі (водночас функція власних назв загальнонародної мови – номінативна); входження літературної ономастики до сфери мовлення; здатність власних назв виконувати роль заголовків [5].

Вивчення літературної ономастики певного твору чи усіх творів певного письменника, творів одного жанру, написаних різними авторами, дозволить виявити закономірності творення лексем такого зразка, особливості авторського словотвору, адже власні назви – це семантично, естетично, конотативно навантажені знаки тексту.

О. Карпенко класифікує усі літературні власні назви на такі групи: антропоніми (фіктоніми та імена історичних осіб), топоніми (власні географічні назви), астроніми (назви космічних об'єктів), теоніми (назви божеств), зооніми (клички тварин), ергоніми (об'єднання людей за